

Kiss Zita

Egyesületi élet falun

A 89-es évek végén és a 90-es évek elején rendszerváltásnak lehettünk tanúi Közép- és Kelet-Európában. A korábbi államszocialista berendezések szétestek, és másfajta állam- és társadalomszervezési formák jöttek létre. Az államszocialista tervgazdaságra épülő Romániában mindent az állam látott el és tartott kontroll alatt, el egészen az egyének magánéletéig. Egy ilyen világban ténylegesen nem beszélhetünk a civil társadalomról. A rendszerváltás után megtörtént a váltás a jogilag keményen szabályozott, a makropolitika szabályainak megfelelő kormányzatról a közpolitikai közösségekre és hálózatokra, a lazább szabályozásokra épülő kormányzásra, ami új intézményesedési folyamatokat eredményezett. Az állam átengedett egyes „feladatokat” a nem állami szférának. A civil szervezetek olyan mondhatni különálló szféraként jöttek létre, és működnek, amelyeket vagy az állam hoz létre központilag, saját hatáskörét meghosszabbítva, vagy alulról ösztönzött önszerveződések eredményeként jöttek létre.

Dolgozatomban arra teszek kísérlet, hogy a rurális környezetben működő egyes kulturális szervezeteket szociológiailag írjam le, főleg azokra a kérdésekre keresve a választ, hogyan jelennek meg egyes intézmények ebben a környezetben, és milyen jellemzőkkel rendelkeznek. A civil szervezetekkel kapcsolatos néhány elmélet bemutatása után a falusi kulturális szervezetek keresztmetszeti képét írom le, majd elemezni próbálom a falusi szervezeti életet.

Empirikus adataim a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézete által koordinált, öt, Magyarországgal szomszédos országban zajlott kérdőíves felmérésből származnak. A kutatás célja az itt működő kulturális intézmények feltérképezése volt. Erdélyben a kolozsvári Max Weber Társadalomtudományi Kutatóközpont és a csíkszeredai Regionális és Antropológiai Kutatások Központja vett részt a felmérésben. Az adatfelvételre 2003 júniusában és júliusában került sor. A kutatásban a magyar jelleg inkluzív volt, kiterjedt olyan intézményekre is, amelyek a magyar kultúrához valamilyen szinten kapcsolódnak akkor is, ha nem kizárólagosan magyar intézmények (pl. falusi könyvtárak). A kutatás kizárólagosan a kulturális intézmények felmérését tűzte ki célul, tehát a magyar civil szférának csak egy részére terjed ki, de olyan intézményeket is magában foglalt, amelyek az eddigi hasonló jellegű kutatásokból kimaradtak. Ezeket az adatokat egészítettem ki félstrukturált interjúkkal, melyeket az egyes intézmények vezetőivel készítettem.

A volt szocialista államokban a megalakuló nonprofit szervezetek az állam összeomlása utáni úrt próbálják betölteni, létrejövésük fő oka az államnak a közszolgáltatásokból való visszavonulása. Az államszocializmus tipikus példája annak, hogy a centralizált közszolgáltatások nem működhetnek, és nagyon fontos a civil szféra erőssége. Előfordulhat, hogy az állam a támogatások rendszerén keresztül központi irányítás alá vonja a nonprofit szervezeteket. Fontos kiemelni azt, hogy az állam és a civil szféra definíciója nem stabil, éppúgy, mint ahogy a közöttük lévő munkamegosztás sem formalizált, a két szféra egymásba nyúlik, és időben változik a viszonyuk.¹

Erdélyben 1989 után egy tipikus magyar intézményesedési folyamat ment és megy végbe. Számos egyesület, alapítvány, társulás jött létre, akár helyi, akár országos szinten, melyek közül egyesek pusztán etnikai célokat szolgálnak. Az állami intézményrendszer keretében működő egyes intézmények is hangsúlyozottan magyar intézményekként kezdtek el működni. Az etnikai kategorizációs gyakorlat hangsúlyozása az intézményesedési folyamatot helyezi előtérbe a végeredmény, a megalakult intézmények helyett. Ezek a többnyire nonprofit jelleggel működő szervezetek művelődési, képzési, szociális és tudományos funkciókat vállalnak fel. Egy részük intézmény-konglomerátumként működik, vagyis jogilag nem önállóak, de külön intézményként működő alintézményei vannak. E folyamat másik jellemzője a globális lefedésre való törekvés, ami azt jelenti, hogy a romániai magyar társadalmon belül vélt vagy valós fizikai, szociális és mentális tér minden szférája le legyen fedve intézményekkel. Ez a törekvés gyakorlatilag kiiktatta a versenyhelyzetet, és előtérbe hozta a komplementaritás elvét, ami funkciók szerinti megosztást eredményezett. Magyarán: ha valaki létrehozott egy intézményt, nem lehetett beleavatkozni abba, még kevésbé alternatív intézményt létrehozni, hanem egy még „szűz területet” kellett keresni.²

A rurális szervezetek helyzetleírása

A kérdőíves felmérés során az erdélyi falvakban 668 kulturális szervezetet kérdeztek meg. Ez az összesen feltérképezett szervezetek 41%-át alkotja. A létrejött szervezetek számbeli aránya nagymértékben függ az adott régióban élő magyarság arányától.³ A falusi kulturális szervezetek több mint fele Székelyföldön működik, a Partiumban és Közép-Erdélyben csaknem egyforma gyakorisággal jelennek meg (21%, illetve 24%), míg Bánságban alig 4%-uk található.

A szervezetek eredetileg négy nagy kategória szerint voltak csoportosítva: 1. közgyűjtemények; 2. kiadók, írott és elektronikus sajtó; 3. művészeti intéz-

mények; 4. komplex kulturális szervezetek. Ezeket bontottuk fel az alábbi táblázatban szereplő szervezettípusokra. A leggyakoribbak a zeneművészeti csoportok (16,2%), művelődési otthonok (14,4%), komplex intézmények (12,3%)⁴ és táncművészeti csoportok (10,3%). Ezek közül az intézmények közül a későbbiekben alaposabban foglalkozom a zeneművészeti, táncművészeti csoportokkal és művelődési otthonokkal, továbbá a kistérségi társulások és a „pro-település” egyesületekkel, ugyanis ezeket tartom a legalkalmasabbnak arra, hogy az általam felvetett problematikára választ adjanak.

Szervezettípusonkénti eloszlás:

	Gyakoriság	%
Zeneművészeti csoport	108	16,2
Művelődési otthon	96	14,4
Könyvtár	93	13,9
Komplex	82	12,3
Táncművészeti csoport	69	10,3
Múzeum	44	6,6
Színjátszó kör	30	4,5
Pro-település	25	3,7
Diák/ifjúsági szervezet	19	2,8
Vallási ifjúsági	18	2,7
Ismeretterjesztő-honismereti	17	2,5
Teleház	16	2,4
Sajtó	15	2,2
Nőszövetség	12	1,8
Irodalmi kör	7	1,0
Kistérségi társulás	7	1,0
Képző- és iparművészeti csoport	6	0,9
EMKE	2	0,3
Elektronikus sajtó	1	0,1
Cserkészcsapat	1	0,1
Összesen	668	100,0

A rurális környezetben létrejött szervezetek többsége a községközpontokba tömörül. A szervezetek alig egyharmada nem működik itt. A községközpontok tehát az adott község kulturális központjaként foghatók fel. Itt vannak a művelődési otthonok, a gyűjteménytárak, a sajtótermékek, a községi könyv-

táruk, a zeneművészeti és az irodalmi körök. A nem községi központokban nagyobb gyakorisággal jelennek meg viszont az ismeretterjesztő körök,⁵ a színjátszó körök és a „pro-település” típusú településfejlesztő egyesületek.

Ami ezeknek az egyesületeknek a hivatalos, jogi bejegyzését illeti, elmondható, hogy hivatalosan a 611 egyesületből (amelyekről adatunk van) csupán 353 van bejegyezve, csak ennyi működik hivatalosan jogi személyként. A hivatalos bejegyzések 63%-a 1989 után történt. Ez azzal is magyarázható, hogy a rendszerváltás következtében olyan konjunktúrák alakultak ki, amelyek kedveztek a már meglévő és működő intézmények működési kerete formalizálásának. A bejegyzett intézmények csaknem egyharmadát 1945 és 1989 között jegyezték be. Ezenkívül megalakultak és működtek be nem jegyzett szervezetek is. Ez nem egy különleges, ritka jelenség, jellemző, hogy egy intézmény megalapítása nem mindig jár annak formális bejegyzésével, ezek be nem jegyzett szervezetekként működhetnek egy ideig, ezt követően általában sor kerül a legalizálásra, ám nem egy esetben az is megtörténik, hogy sohasem válnak jogi személyekké.

	Alapítás		Bejegyzés	
	Esetszám	%	Esetszám	%
1918-ig	26	4,3	6	1,7
1919–1944	26	4,3	17	4,8
1945–1989	184	30,1	108	30,6
1990–2003	375	61,4	222	62,6
Összesen	611	100,0	353	100,0

Az 1989 utáni intézményesedési folyamatokra is jellemző, hogy az alapítás és a bejegyzés időpontja nem esik egybe. A nonprofit kulturális intézmények létrejöttének kapcsán két hullámról beszélhetünk. 1990-ben, a rendszerváltás után jóval több szervezet alakult, mint amennyit bejegyeztek, az ezt követő periódusban megnőtt a bejegyzések száma, több szervezetet jegyeztek be, mint amennyit létrehozottak. Ezt egy relatív stabilizálódás követte. 1997-től egy második hullám következett, 2000-ig nőtt az alapítások száma, aztán pedig folyamatosan csökkent, és ugyanezt a trendet követte a bejegyzések száma is, azzal az eltéréssel, hogy 2000-ben kiemelkedően sok szervezetet jegyeztek be az alapításokhoz képest.

A szervezetek bejegyzési, illetve alapítási éve:

	Alapítás éve %	Bejegyzés éve %
1990	10,3	8,3
1991	4,8	6,6
1992	6,2	7,8
1993	4,4	3,8
1994	3,6	4,5
1995	3,9	3,3
1996	4,8	6,4
1997	2,0	2,4
1998	6,1	5,0
1999	7,8	6,4
2000	9,0	13,5
2001	7,1	7,1
2002	5,8	7,8
2003	1,1	1,7

A működési forma tekintetében a leggyakoribbak a költségvetési szervezetek, csaknem az összes szervezet egyharmadát képezik, egynegyedük egyesületként működik, 10%-uk alapítvány, a fennmaradók pedig más társadalmi vagy be nem jegyzett szervezetek, mely két kategória az esetek többségében fedi egymást. A be nem jegyzett szervezetek informálisan működnek, a közösségben szervezatként vannak elfogadva, annak ellenére, hogy semmilyen formális, jogi alapjuk nincs. Intézményes keretet teremtenek akkor is, ha ez nem formális, hanem inkább mentális jellegű.

Ami a szervezetek működtetését illeti, csaknem felük (42,7%) önfenntartó, vagyis saját bevételeikből tartják fenn magukat, és nagyon kis mértékben vagy egyáltalán nincsenek kapcsolatban az állammal, a külső pénzügyi bevételeik más, nem kormányzati szervezetektől származnak. Jelentős részükhelyi önkormányzati patronátus alatt működik (31%), 17%-uk viszont valamilyen egyházi szervezet. A megyei önkormányzatok és az állam nagyon kevés szervezetet működtetnek (4%, illetve 1,8%). Feltevődik tehát a kérdés: azt jelenti-e ez, hogy az állam ugyanannyira kismértékben irányítja ezeket a szervezeteket, mint amennyire kismértékben formálisan áll működtetőként a háttérben, tehát mikroszintű irányításról van szó, vagy ez csak a látszat?

Egy másik fontos szempont a bevételek elemzése, mely szerint megállapítható, hogy egy szervezet mennyire nő ki természetes módon alulról, vagy milyen mértékben járulnak hozzá a magalakulásához és működéséhez kül-

ső intézmények. A szervezetek 48,4%-ának vannak saját forrásból származó bevételei, melyek a kulturális tevékenységekből (28%), tagdíjából (20,6%), ingatlan bérbeadásából (9%), vállalkozási tevékenységekből (3,8%), egyéb bérleti díjából (2,9%) és ingatlan értékesítéséből (0,4%) származnak.

Támogatások összege		Hazai	Magyaró.-i	Egyéb külf.
Állam	Pályázati	4,5	3,8	0
	Nem pályázati	2,9	0	0,2
Közalapítvány	Pályázati	6,1	10,8	0,5
Önkormányzat	Pályázati	9,0	0,4	0,2
	Nem pályázati	21,8	0,7	0,7
Civil szervezet	Pályázati	0,9	0,9	0,4
	Nem pályázati	3,6	0,2	0,9
Egyház		6,9	0,5	0,4
Egyéni adomány		12,1	2,5	1,8
Egyéb támogatás		11,2	0,9	0,7

A hazai támogatások leggyakoribb formája az önkormányzatoktól származó nem pályázati pénzek (21,8%). Ezenkívül fontos megemlíteni az egyéni adományokat (12,1%), egyéb támogatásokat (11,2%), az önkormányzati pályázatokat (9%), az egyházi támogatásokat (6,9%) és a közalapítványi pályázatokat (6,1%). A magyarországi intézmények közül leggyakrabban a közalapítványokat említik (10,8%), ám megemlítendő az állami pályázatok (3,8%) és az egyéni adományok (2,5%) is. Az egyéb külföldi támogatások közül az egyéni adományok a leggyakoribbak (1,8%).

Érdekes módon a külföldi támogatásokat említik a legkevésbé, mégis, ha a három kategóriára külön kiszámoljuk a támogatások összegét, kiderül, hogy a bejövő pénzösszeg több mint a fele külföldről származik, és csak alig 26%, illetve 22%-a hazai, valamint magyarországi támogatás. Külföldről kevés alkalommal, de nagyon nagy összegeket kapnak támogatásként, míg a hazai és a magyarországi támogatások sokkal gyakoribbak, de kisebb összegeket jelentenek.

A települések szervezetekkel való ellátottságának fokát megvizsgálva a következő négylépcsős tipológiát állítottam fel:

1. szervezethiányos falvak,
2. inkább szervezethiányos falvak,
3. inkább szervezetgazdag falvak,
4. szervezetgazdag falvak.

Az első típusba azok a falvak tartoznak, amelyekben csak egy szervezet működik (de idetartoznak azok is, amelyekben nem működik egyetlen szer-

vezet sem, és amelyek ily módon nem kerültek be a kutatásba). Az erdélyi magyar falvakra ez a jellemző. Fontos viszont kiemelni azt is, hogy ezek a települések többnyire falvak és nem községközpontok. Az inkább szervezethiányos falvakban 2 vagy 3 szervezet van, az ebbe a csoportba sorolható településeken tömörül a legtöbb ilyen jellegű intézmény. A 4 vagy 5 szervezetet működtető települések az inkább szervezetgazdag falvak. A szervezetgazdag falvakban 6 vagy annál több szervezet működik, ez a kategória érdekes, ugyanis olyan falvakat is magában foglal, amelyek 10 vagy éppen 14 szervezetet is működtetnek. Ezekre a falvakra a városhoz való viszonylagos közelség és a magas fokú urbanizáltság jellemző.

Az egyintézményes falvak a leggyakoribbak, ugyanakkor ezekben a falvakban van a legkevesebb intézmény, az összesen feltérképezett falvak 39%-ában a lekérdezett szervezetek csupán 15%-a található.⁶ A falvak 36%-ában a szervezetek 34%-a működik.⁷ Az inkább szervezetgazdag falvakban az eddigiekhez képest megváltoznak az arányok, sokkal kevesebb faluban lesz több szervezet, a falvak 16%-ában a szervezetek 27%-át találjuk meg.⁸ Ez az eltérés még jobban kiélesedik a szervezetgazdag településeknél, az összesen feltérképezett szervezetek egynegyede a falvak kevesebb mint 10%-ában működik, vagyis alig 22 faluban 159 szervezet van.

A szervezetek eloszlása falutípusonként:

	Községközpont	Falu
Szervezetgazdag	78,3	21,7
Inkább szervezetgazdag	79,5	20,5
Inkább szervezethiányos	69,5	30,5
Szervezethiányos	35,6	64,4

A szervezetek falutípusonkénti eloszlása igazolta hipotézisemet, miszerint a szervezethiányosság inkább a falvakra jellemző, az ebbe a csoportba sorolható falvak kétharmada nem községközpont. Ugyanez elmondható az inkább szervezethiányos falvak viszonylag nagy hányadáról is (30,5%), bár ez a típus már inkább a községközpontokra jellemző (69,5%). Az inkább szervezetgazdagság és a szervezetgazdagság a községközpontokra jellemző, abszolút értékben alig 8, illetve 5 nem községközpontot térképeztek fel, amelyek a szervezetgazdag kategóriába tartoznak. E két kategória eloszlása csaknem egyforma, az inkább szervezetgazdag falvak 79,5%-a, a szervezetgazdag falvak 78,3%-a van községközpontokban, míg a nem községközpontokban 20,5%, illetve 21,7%-uk található meg.

„Hagyományörzés”

A művészeti intézmények jelentős része a szocialista évtizedekben alakult. Ezeket az intézményeket háromszor nagyobb arányban találjuk meg falun mint városon.⁹ Ezt az arányt a népművészeti, hagyományörző csoportok alkotják, a művelődési házak ebben a kontextusban inkább helyszíneként jelennek meg, mint a népművészeti események színhelyei.

A rendszerváltás előtt az értelmiség legnagyobb feladata a népszolgálat volt. A népi értékek fenntartása a kulturális és politikai élet meghatározó jellegzetességévé vált. Az értelmiségi és közösségi élet legfőbb célja az volt, hogy egyfajta mintává vagy dokumentummá alakítsa az életét, amelyet aztán bármikor önigazolásként használhatott a világgal vagy éppen saját magával szemben. Emellett a népszolgálat az egyenlőség illúzióját nyújtotta az értelmiség számára, be lehetett bizonyítani általa, hogy folyamatosan érdeklődnek a közösség problémái iránt és annak lojális tagjai úgy, hogy semmilyen előjogra nem tartanak igényt.¹⁰

A folklór ügye kilépett a szűk tudományos szakma köréből, és országos közüggé, állami művelődéspolitikai feladattá vált.¹¹ A folklór felé fordulást a párt és az államszervezés legmagasabb szintjéről szorgalmazták. A népi kultúrának az adott helyzetbe való beillesztése folyamatában nagy szerepük volt az értelmiségieknek, a helyi elitnek, de ezek csak nagyon kevés esetben rendelkeztek szakértői diplomával.¹² Általában a falura kihelyezett tanügyi alkalmazottak foglalkoztak e csoportoknak a működtetésével.

„...mindig betanítottunk Ceaușescu idejében, a diktatúra idején, állandóan színdarabokat, táncokat kellett betanítani, össze kellett tartani a falu ifjúságát, ez kötelező volt a pionír tevékenységeken kívül (...) s akkor én voltam a legfiatalabb a gárdában, hát persze, hogy az idősek amit mondtak, azt csinálni kellett...” (K.J., 63).

Sok esetben ez a szervezés abból állt, hogy a frissen falura került értelmiség megpróbálta újraéleszteni a „népszokásokat”. Néhol teljesen diletáns módon kezdtek bele ezekbe a tevékenységekbe, sokszor a helyi folklórt nem is ismerve próbálták kialakítani az ott élőkben a hagyománytiszteletet, az „elfelejtett folklór” iránti érzékenységet.

„Volt próbálkozásunk Moldvában, '78-ban. Csárdást tanítottunk, nem tudtam én még akkor, hogy minden helységnek más és más a táncrendje. A románokkal csárdást adtunk elő, nagy sikerünk volt, kaptam száz lej prémiumot.” (M.N., 52)

Az iskolásokkal megszervezett ilyen jellegű tevékenységek iskolai tevékenységnek minősültek, az ezzel foglalkozó tanárokat megfizették, tehát

ezek a csoportok nem egyszerűen felső beavatkozástól, valamiféle kényszerhelyzettől függetlenül jöttek létre, hanem az állam részéről valamilyen anyagi juttatás, pozitív visszajelzés által ösztönözve.

„Kezdjük a hamu alól kikaparni a parazsat, kezdve, a gyerekek konfirmálási szokásaival, a farsangi szokásokat, a táncrendet, több iskolai tevékenységet, tehát nem fizetett tevékenységet. Azért is hangsúlyozom, mert ez egy lelkiismereti ügy, nem katedrához kötött, és azért elmaradt egy bizonyos mértékben. Korábban pionírtevékenységként ez beszámított, ezért fizettek valamit. Volt egy kollega, az aligazgató, aki csak ezzel foglalkozott, ezeket szervezte. És befogta a kádereket. Tehát nem is annyira a káderek. A kádereket megkérte, hogy segítsenek, és szívesen segítettek. A gyerekek szoktak el mindentől. Most megpróbáltuk megmozgatni a falut, és boldogan mondhatom, hogy sikeres is volt.” (M.N., 52)

Az 1945 és 1989 között alakult intézmények közül a művészeti, hagyományörző csoportok az összes szervezet 18%-át teszik ki. Ez reálisan sokkal kisebb is lehet, ugyanis nem biztos, hogy minden szervezetben megtalálható a folytonosság. Ezt a szervezetek mostani vezetői így konstruálják meg, növelve ezáltal a szervezet működésének a legitimitásérzetét, ugyanakkor nem biztos, hogy minden esetben így van, elképzelhető az is, hogy például egy 1960 környékén megalakult szervezet nem sokkal később meg is szűnt, a rendszerváltás után viszont újraélesztették az eredetileg megalakult szervezetet használva fel legitimitási alapként.

Az 1989 előtt megalakult „intézmények” megalapítása és a bejegyzés időpontjai között jelentős az eltérés. Az 1989 előtt folytatott állampolitika kedvezett ezen intézmények létrejöttéhez, de a formális keretet a működéshez, a legitimitációs alapot nem a bejegyzés adta, hanem valamilyen más mechanizmus alapján működött. A rendszerváltás első éveiben nagyon megugrott ezeknek az intézményeknek a bejegyzése az alapításokhoz képest, de ez nem jelenti azt, hogy minden egyes be nem jegyzett szervezetet be is jegyezték.

A művelődési otthonok tevékenységi területe nagyon szerteágazó, amellett, hogy teret biztosítanak a zene, a táncművészeti és a színjátszó csoportoknak, ismeretterjesztő egyesületekként, könyvtárakként és közgyűjteményekként is működhetnek, tehát komplex kulturális intézmények.

Működési formájukat tekintve négyfélék lehetnek: költségvetési, be nem jegyzett csoportok, egyesületek és nagyon kis arányban alapítványok. Jogi értelemben a szervezetek nagy többségét a helyi önkormányzat, a tanács működteti, de csaknem ugyanakkora arányban fordulnak elő az önfenntartó szervezetek is (36,9%, illetve 36,5%). A művészeti jellegű szervezetek jelentős hányadát (20,5%) az egyház működteti, de emellett fontos megemlíteni az iskolákat is.

Az itt elemzett szervezetek pályázási hajlandósága nagyon alacsony, csak közalapítványoknál pályáznak (hazai és magyarországi), és ott is nagyon kis arányban (0,9%). A nem pályázati támogatások közül kiemelendő az önkormányzatoktól, különböző szponzoroktól, egyházaktól és civil szervezetektől kapott adományok. A támogatások terén elhanyagolható mértékben tartják a kapcsolatot a külfölddel (Magyarországgal is). Ezekre a szervezetekre jellemző, hogy a saját forrásokból származó bevételek összege nagymértékben meghaladja a támogatásként kapott bevételek összegét. A saját bevételeik esetében három forrást kell megemlítenünk: kulturális tevékenységekből származó bevételek, ingatlan bérbeadásából származó bevételek és tagdíjak bevétele.

A művészeti intézmények működésében jelentős szerepe van az ernyőszerkezeti tagságnak. A következő *ernyőszerkezeteket* említették meg:

Regionális	Seprődi János Nyárádmenti Kóruszövetség	7
	Csikterület Ifjúsági Tanácsa	3
	Aranyosmenti Dalszövetség	2
	Északnyugati Regionális Német Demokrata Fórum	1
	Pro Musica Réty	1
	CSTIT	1
Országos	Romániai Magyar Dalosszövetség	13
	EMKE	3
	Magyar Ifjúsági Értekezlet	2
	Itthon Fiatalon Mozgalom	1
	Református Egyházi Zenészek Munkaközössége	1
	Romániai Német Demokrata Fórum	1
	Szent Vincze Pál Egyesület	1
Magyarországi	Magyar Dalosszövetség	1

A regionális ernyőszerkezetek közül a legelterjedtebb a Seprődi János Nyárádmenti Kóruszövetség, az országosok közül pedig a Romániai Magyar Dalosszövetség. E két szervezetről elmondható, hogy felfele integráló hatással bírnak tagjaikra. Társadalmi mezőként funkcionálnak, tagjaik ismerik egymást, az ernyőszerkezetek által kapcsolatba kerülnek egymással, nagy szerepet játszanak kapcsolathálóik kiépítésében. Ezenkívül egyes rendezvények is kohéziós tényezőkként működnek, keretet biztosítanak a szervezetek egymással való megismerkedésére, találkozására, kapcsolatfenntartásokra, sőt, bizonyos mértékben, a formalitáson túlmenően ez adja működési legitimitásukat.

„Régen a Megéneklünk Románia fesztivál képezett egy keretet a kilépésre. A rendszerváltás után a Gyöngykoszorú hagyományörző rendezvény ugyancsak megteremtette a kilépési lehetőséget. Ez minden évben több helyen is megrendezésre kerül, azzal a különbséggel, hogy akkor fizették az utazási költséget, most pedig saját költségünkön jövünk-megyünk Erdély területén.” (M.N., 52)

„Településfejlesztés”

Az 1989-es váltás után Erdélyben is elkezdődött a tipikusan a jelenlegi rendszerre jellemző szervezeti intézményesülés. Olyan szervezetek, egyesületek, társulások jelentek meg, amelyek azelőtt nem működtek, és nem is működtek. Ezek kialakulásakor fontos szerepe volt az EU-s modelleknek, mivel a volt szovjet blokkbeli államok jelentős hányada Európai Unió tag-ságra törekszik, tehát az Unió által diktált kereteket akarják kialakítani. szétrobbantották a mamut állami berendezéseket sok kisebb intézményt hozva létre ezek helyett, amelyek ugyanazokat a funkciókat látják el, vagy – esetenként – olyan szolgáltatásokat nyújtanak, amelyekre azelőtt nem volt szükség. Ennek következtében egyre nagyobb hangsúlyt kezdtek fektetni a térségekre, a régiókra vagy éppen a településekre.

Az 1996-os parlamenti választások után néhány lényeges változás történt Romániában: regionális fejlesztési törvényt szavaztak meg, fejlesztési régiókat hoztak létre, és Fejlesztési Ügynökségeket jelöltek ki. Az országot nyolc fejlesztési régióra osztották fel, melyeket az Európai Unió regionális politikájának megfelelően menedzselnek, és elsősorban vidékfejlesztési célokat követnek; az *Agenda 2000*-ben (a vidékfejlesztési reformcsomagok) megjelent célok közül a következőket emelem ki: a mezőgazdasági termelés fellendítése, a jövedelemszerzési lehetőségek javítása, a vidék hagyományainak az ápolása, fejlesztése. Ezek a szintek általában 5-6 megyét foglalnak magukban. Hatáskörük nagyon behatárolt, csak az EU-s pályázati pénzek szétosztásával foglalkoznak, illetve ezek felhasználási korrektségének az ellenőrzésével. Nem alakítanak ki egy erős regionális stratégiát. Felülről kialakított és irányított struktúrák, ebből az okból kifolyólag az egy térséghez tartozó megyék nem minden esetben, sőt a legtöbb esetben nem alkotnak egy kompakt egészet, és nem is működnek ekként.¹³

Annak ellenére, hogy Romániában nem volt semmiféle előzménye a kistérségi szerveződéseknek, mégis kialakulóban van ez a fajta szerveződési forma. Ezek a szervezetek elsőként Székelyföldön alakultak ki, és jelenleg is tipikusan e térségre jellemzők. A kistérségi társulások kialakulása 1998-ban kezdődött el, a Szent Anna-tó tágabb környezetét határolták be, és kezdték

el ilyen jellegű társulásként működtetni. Hargita Megye Tanácsa már e folyamat beindulása előtt formális keretet próbált teremteni ahhoz, hogy a megyén kívülről minél több pénzt tudjanak a megyén belülre kanalizálni. Ezt a keretet a területi önkormányzatok (nem kerültek be a vizsgálatba, mert nem civil szervezetek) és a kistérségi társulások képezik. A kistérségi társulások helyi kezdeményezésként léptek színre, de a megyei hozzájárulás és támogatás fontosságát is ki kell emelni. Létrejöttük néhány térség önszerveződésén alapult, de kérdéses, hogy mennyire jöttek létre alulról, önszerveződés útján, illetve mennyire hozták létre állami vagy önkormányzati beavatkozással. Úgy látom, akkor beszélhetünk alulról kinövésről, ha a társulásokhoz közelebbi szinten levő önkormányzatok dolgoztak ki valamilyen modellt, és ezt kellett feltölteni tartalommal. Az, hogy melyik szervezet hogyan alakítja saját magát, hogyan építi fel a modell alapján a társulást, rá volt bízva, tehát ez alulról, a belső adottságoknak megfelelően lett kiépítve.

A felmérés eredményei szerint a kistérségi társulások működtetői többnyire maguk a szervezetek vagy az önkormányzatok (mind helyi, mind megyei), de az sem kizárt, hogy egy társulásnak több jogi értelemben vett működtetője legyen, sőt nem egy társulásnak maga is és az önkormányzat is a működtetője. Sok esetben a szervezetek vezetői helyi polgármesterek. Az, hogy ezek a szervezetek mikroszinten voltak létrehozva, ahhoz vezetett, hogy a központilag létrehozott megyék és községek határait nem vették figyelembe a megalakuláskor és szerveződéskor. Hargita, Kovászna, Bákó, Maros és Brassó megyei települések elvben lehettek egyazon társulás tagjai, azzal a feltétellel, hogy területileg egymás szomszédságában legyenek.

A hatékony működés és a felvállalt funkcióknak való megfelelés nagymértékben függ a pénzügyi keretektől. Ezek a szervezetek nem tudnak csak a pályázati pénzekből meglenni, és csak ezeket investálni a térség fejlesztésébe. Ennek egy lehetséges magyarázata, hogy a pályázatok elnyerése nagymértékben függ a véletlentől, nem minden pályázatot nyernek meg, vagy éppenséggel nem nyernek el annyi pénzt, mint amennyire szükségük van, ez nem függ a pályázati dossziék összeállításának a helyességétől. Egy másik lehetséges magyarázat, hogy saját fenntartásukhoz, mindennapi működésükhöz is szükségük van bizonyos összegekre, amelyek viszont ezeken a pályázatokon nem számolhatók el. Ebből kifolyólag más pénzforrásokat is igényelnek. Adataim szerint saját forrásból származó bevételeik vállalászati tevékenységek és tagdíjak összegei. Ezenkívül nem pályázati állami, önkormányzati és civil szervezeti támogatásokban is részesülnek. Fontos megemlíteni a szponzorpenzeket is. A megcélzott pályázati intézmények hálója egyszerűen néz ki. Az országban és Magyarországon pályáznak és nyernek

pályázatokat, míg külfölddel nem jellemző ilyen jellegű kapcsolattartás. Hazai állami, közalapítványi, önkormányzati és civil szervezeti pénzeket pályáznak meg, és nyernek el. Ugyanilyen típusú intézményeknél pályáznak és nyernek Magyarországon is, kivéve a magyar állami pályázatokat. Helyi szinten egyetlen pályázatot sem nyújtottak be. 2002-ben országos szinten egy társulás maximum 14 pályázatot nyújtott be, és legvalószínűbb, hogy ebből 5-öt meg is nyert. A magyarországi intézményekhez legfeljebb öt pályázatot nyújtottak be, és ebből három volt sikeres. Nem elhanyagolandó az a tény sem, hogy kistérségi társulások többet pályáznak hazai intézményeknél, mint magyarországiaknál, de arányosan számolva több sikeres pályázatuk van Magyarországon. A magyarországi támogatásból (értsd pályázatok) származó bevételek összege jóval meghaladja a hazai támogatások összegét.

E szint alatt egy másik intézményrendszer van kiépülőben, a pro-település egyesületek. Ezeknek már korántsem annyira jól körvonalazódott a tevékenységrendszerük, a felépítésük, mint a kistérségi társulásoknak. Létrejöttük egyik legfontosabb aspektusa az intézményes keretek közötti pályázási lehetőségek, vagyis azért jöttek létre, hogy komolyabb összegű pénzeket is pályázni lehessen, ugyanis a pályázati rendszerek kiépülésével ehhez egyre inkább formális jogi keretekre van szükség. Már az 1990-es évek elején megkezdődött ezeknek az egyesületeknek a megalapítása. Ami működésük céljait és tevékenységrendszerüket illeti, három kategória körvonalazódott:

1. kulturális tevékenységek megszervezése, hagyományörzés;
2. szociális tevékenységek, az életkörülmények javítása;
3. képviselői szerepkör (reprezentatív, „a falut képviseli a külvilágnak”).

Ezek közül a legmeghatározóbb a kulturális funkció. Ezek az intézmények jelentős mértékben kulturalközponti funkciókat töltenek be, jelentős hányaduk zene és táncművészeti csoportokat, valamint könyvtárakat működtet, és nem egy esetben ifjúsági kulturális központokként működnek. Érdekes, hogy ezek nem az ifjúság önszerveződése mentén alakulnak, hanem valamilyen helyi elit vagy valamilyen más intézmény köré épülnek. Elmondhatjuk, hogy a pro-település egyesületek komplex intézmények. Ezenkívül fontos megemlíteni azt is, hogy ezek az intézmények a művelődési otthonok alternatívájaként is megjelennek, ami komplex tevékenységrendszerükből következik. Ez a jelleg főként a vegyes (román-magyar) népességű falvakban gyakori, ugyanis itt a kultúrotthonokban a román többségi lakosság mozog otthonosabban, míg a magyarok ezzel szemben, de ennek a mintájára felépítenek maguknak egy saját „művelődési otthont”.

Háromféle működési formájuk van: egyesületek, alapítványok és társaságok. Ami a működtetést illeti, elmondható, hogy a legnagyobb mértékben

az önfenntartás jellemzi őket, de önkormányzati és egyházi működtetőik is vannak. Mint a kistérségi társulások esetében, a pro-település egyesületekre is jellemző, hogy nem csak egy működtetője van. Ebben az esetben sem egyértelmű az, hogy az ilyen típusú intézmények alulról való önszerveződés útján vagy valamilyen központi kényszernek eleget téve jönnek létre. Alakulásuk nem államilag, felülről megtervezett, hanem sokkal inkább helyi szinten szerveződnek, de a pályázati rendszerek jogi intézményalapító kényszerének vannak alávetve.

Annak ellenére, hogy elsősorban pályázási célokkal jöttek létre, ezek az intézmények képtelenek csak az ebből származó pénzekből megélni. Ennek okai többnyire ugyanazok, mint amelyeket a kistérségi társulások esetében említettem. A pályázatok mellett bevételi forrást képeznek a kulturális és gazdasági tevékenységek, a tagsági díjak, valamint a hazai és magyarországi önkormányzatoktól, az egyháztól és egyéni adományokból származó nem pályázati támogatások. A pályázati pénzek legnagyobb része a magyarországi és hazai közalapítványoktól származik, és egy kisebb hányaduk a hazai önkormányzatoktól, illetve a magyar államtól. Jelentősek a külföldi (nem magyarországi) pályázatok és egyéni adományok, támogatások is. A szervezetek évenkénti pályázási gyakorisága viszonylag alacsony, egy-két pályázatot írnak mind helyi, mind magyarországi intézményekhez. Ez bizonyos szinten paradoxon, és arra enged következtetni, hogy nem kizárólag pályázás céljából jöttek létre, hanem valamiféle legitimációs alapot is jelentenek az egyes csoportok működéséhez.

Összefoglalás

Dolgozatom célja a falusi intézményi élet néhány vonatkozásának bemutatása volt. A falusi környezetben létrejött szervezetek nagy többsége a községközpontokban tömörül, melyek ennél fogva az adott község kulturális központjaként foghatók fel. A támogatottság vizsgálatakor megállapítottam, hogy külföldről kevés alkalommal, de nagyon nagy összegeket kapnak támogatásként, míg a hazai és magyarországi támogatások sokkal gyakoribbak, de kisebb összeget jelentenek.

Az államszocializmusban a folklór egy jelentős funkcióváltáson ment keresztül, felkerült a színpadra, és már nem a mindennapi életet jelentette, hanem valamilyen politikai, társadalmi szórakoztató célt szolgált. Az állampolitika kedvezett ezen intézmények létrejöttének, de a formális keret működéséhez nem a formális bejegyzés adta a legitimációs alapot, hanem más mechanizmusok alapján működött.

A kistérségi társulások Európai Unió ösztönzésekre jöttek létre, azzal a logikával alátámasztva, hogy nagyobb esélyük van a komolyabb fejlesztési pályázatok elnyerésére, főleg az adott fejlesztési régió által meghirdetett pályázatokon, ugyanis ezek a pályázatok már eleve több települést foglalnak magukban. A kialakult intézményrendszer stabil, jogi háttérrel rendelkezik. A pro-település egyesületek létrejöttének egyik legfontosabb aspektusa az intézményes keretek közötti pályázási lehetőségek, ugyanis a pályázati rendszerek kiépülésével ehhez egyre inkább formális jogi keretekre van szükség. Komplex intézmények, jelentős hányaduk zene és táncművészeti csoportokat és könyvtárakat működtetnek, és nem egy esetben ifjúsági kulturális központokként működnek.

Az általam vizsgált intézményrendszerek intézményesedési folyamataira jellemző, hogy egyik fajta intézményrendszer sem jön létre alulról, pusztán önszerveződés útján, annak ellenére, hogy a látszat ezt sugallja, hanem valamilyen elit hozza létre.

Irodalom

- Ágh Attila: Civil társadalom és korai konszolidáció az EU-csatlakozás jegyében Magyarországon. In Csefkó Ferenc – Horváth Csaba (szerk.): *Magyar és európai civil társadalom*. Prezident, Pécs, 1999.
- Balázs Lajos: Színpadra vitt népszokások. In Biró A. Zoltán – Gagy József – Péntek János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion, Bukarest, 1987.
- Biró A. Zoltán: Intézményesedési folyamatok a romániai magyar társadalomban 1989–1995 között. In uő: *Stratégiák vagy kényszerpályák. Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*. Pro-Print, Csíkszereda, 1998.
- Csata Zsombor – Kiss Dénes – Kiss Tamás: Az erdélyi magyar kulturális intézményrendszerről. In Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László (szerk.): *A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézményrendszer*. MTA KI, Budapest, 2005.
- D. Lőrincz József: A civil társadalom problémája 1989 után. *Web*, 2002/10.
- D. Lőrincz József: *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*. Pro-Print, Csíkszereda, 2004.
- DiMaggio, Paul J. – Anheier, Helmut K.: A nonprofit szervezetek és a nonprofit szektor szociológiája. In Kuti – Marschall (szerk.): *A harmadik szektor*. Nonprofit kutatócsoport, Budapest, 1991.

- Horváth István – Deák Sala Zsolt: A romániai magyar egyesületek és alapítványok szociológiai leírása. *Korunk*, 1995/11, 23–58.
- Kosztá Csaba János: Kistérségi szerveződési folyamat Hargita megyében (1998–2002). In Bodó Julianna (szerk.): *Székelyföldi mozaik. Térségi szociológiai tanulmányok*. Pro-Print, Csíkszereda, 2004.
- Szabó Miklós: *Művelődés és gazdálkodás az újkori Erdélyben*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2003.

Jegyzetek

- ¹ Lásd DiMaggio, Paul J. – Anheier, Helmut K.: A nonprofit szervezetek és a nonprofit szektor szociológiája. In Kuti – Marschall (szerk.): *A harmadik szektor*. Nonprofit kutatócsoport, Budapest, 1991.
- ² Lásd Biró A. Zoltán: Intézményesedési folyamatok a romániai magyar társadalomban 1989–1995 között. In uő: *Stratégiák vagy kényszerpályák. Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*. Pro-Print, Csíkszereda, 1998.
- ³ Csata Zsombor – Kiss Dénes – Kiss Tamás: Az erdélyi magyar kulturális intézményrendszeréről. In Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László (szerk.): *A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézményrendszer*. MTA KI, Budapest, 2005.
- ⁴ Több kulturális tevékenységet magukban foglaló szervezetek, amelyek az alábbi táblázatban említett szervezettípusok egyikébe sem sorolhatók.
- ⁵ Ebbe a kategóriába a fakultatív idegennyelv-kurzusok, önképzőkörök és gazdakörök tartoznak.
- ⁶ 102 faluban összesen 102 szervezet van.
- ⁷ 94 faluban összesen 227 szervezet van.
- ⁸ 42 faluban összesen 179 szervezet van.
- ⁹ Csata Zsombor – Kiss Dénes – Kiss Tamás: i. m.
- ¹⁰ Lásd D. Lőrincz József: *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*. Pro-Print, Csíkszereda, 2004.
- ¹¹ Balázs Lajos: Színpadra vitt népszokások. In Biró A. Zoltán – Gagy József – Péntek János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion, Bukarest, 1987.
- ¹² Biró A. Zoltán – Gagy József – Péntek János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Id. kiad.
- ¹³ Koszta Csaba János: Kistérségi szerveződési folyamat Hargita megyében (1998–2002). In Bodó Julianna (szerk.): *Székelyföldi mozaik. Térségi szociológiai tanulmányok*. Pro-Print, Csíkszereda, 2004.